

KATECHEZA SAKRAMENTALNA W „KATECHIZMIE KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO” Wskazania dla polskiej katechezy

Katecheza o sakramentach przeszła w Polsce ogromną przemianę od neoscholastycznych podręczników autorstwa ks. W. Chrobaka, poprzez nieco wątpliwe próby „katechizmu opolskiego” i jego wersji gdańskiej i wrocławskiej aż do *Katechizmu religii katolickiej* oraz materiałów katechetycznych wydawanych pod kierownictwem ks. bp. E. Materskiego. Jakkolwiek przemiany były wywoływane w latach sześćdziesiątych ukazywaniem się dokumentów soborowych, nie obeszło się bez gwałtownych sporów zwłaszcza w latach 1968–1971. Świadomi udziału w dokonującym się rozwoju stajemy wobec nowego wezwania. Stanowi go dla nas katechetów oficjalne ogłoszenie *Katechizmu Kościoła katolickiego* (KKk).

Nowy, ogólnokościelny katechizm stanowi punkt odniesienia dla twórczości katechetycznej Kościołów lokalnych. Pobudza do refleksji i ukierunkowuje przede wszystkim w wierności depozytowi wiary. Możemy, obok wielu innych problemów, postawić pytanie: jakie wskazania znajdujemy do katechezy sakramentów. Przedmiotem naszej analizy będzie część druga KKk, „Celebrowanie chrześcijańskiego misterium”, a właściwie jej pierwszy odcinek, „Sakramentalny porządek zbawczy”, obejmujący przede wszystkim omówienie liturgii i tego, co jest wszystkim sakramentom wspólne. Pomijamy więc drugą sekcję, dotyczącą poszczególnych sakramentów.

Zgodnie zatem z tytułem artykułu zajmiemy się analizą treści tej części KKk, poszukując w niej wskazań. Nie podejmiemy jednak szczegółowej analizy polskich podręczników. Nacisk położymy na wymiary katechezy o sakramentach, wskazywane przez KKk, a uwzględniane lub nieuwzględniane w polskiej katechezie. Ocenę poszczególnych podręczników pozostawiamy już czytelnikowi poszukującemu najlepszej drogi w swej pracy katechetycznej.

1. Dzieło uświęcenia i kultu

Przy nauce o sakramentach katechizmy neoscholastyczne stawiały pytanie: co daje nam chrzest, bierzmowanie itd.? Katecheza skupiała się na darach sakramentalnych. Mniej więcej do 1955 r. podkreślano łaski uczynkowe związane z poszczególnymi sakramentami. Nieco w cieniu pozostawała łaska uświęcająca. Chodziło bowiem głównie o pomoc w zachowaniu przykazań, po opracowaniu których omawiano sakramenty. Po r. 1968 dokonuje się zmiana w układzie katechizmu. Sakramenty przesuwają się na drugie miejsce trójczłonowego katechizmu. Jednocześnie uwaga bardziej skupia się na łasce

uświęcającej. Niemniej ciągle na pierwszym planie jest dar. Takie ujęcie katechetyczne zgodne było z podziałem w *Kodeksie Prawa Kanonicznego* na liturgię i sakramenty. Celem liturgii było oddawanie czci Bogu, a celem sakramentów uświęcenie człowieka. Soborowa *Konstytucja o Liturgii*, ujmując sakramenty jako integralną część liturgii, podkreśliła już wymiar kultyczny sakramentów.

Natomiast KKK, zgodnie z postulatem biblijności katechizmu, rozpoczyna rozważanie powyższego zagadnienia od tekstu Nowego Testamentu: „Niech będzie błogosławiony Bóg i Ojciec Pana naszego Jezusa Chrystusa, który napełnił nas wszelkim błogosławieństwem duchowym na wyżynach niebieskich – w Chrystusie. W Nim bowiem wybrał nas przed założeniem świata, abyśmy byli święci i nieskalani przed Jego obliczem. Z miłości przeznaczył nas dla siebie jako przybranych synów przez Jezusa Chrystusa, według postanowienia swojej woli, ku chwale majestatu swej łaski, którą obdarzył nas w Umiłowanym” (Ef 1,3–6).

Błogosławieństwo stanowi przede wszystkim dar życia od Ojca, a ze strony człowieka adorację i oddanie się w dziękczynieniu (1078). To Błogosławieństwo ukazuje się w wydarzeniach zbawczych – liturgia natomiast je przypomina i wzywa do odpowiedzi uwielbiana i dziękczynienia (1081). Błogosławieństwo jest w pełni objawione oraz udzielone w Jezusie Chrystusie, a aktualizuje się w liturgii Kościoła (1082).

KKK zaznacza wyraźny kultyczny wymiar liturgii. W liturgii urzeczywistnia się odpowiedź na błogosławieństwo Boże: Kościół zjednoczony z Chrystusem pod działaniem Ducha Świętego «błogosławi» Ojca przez adorację i dziękczynienie za dar niewysłowiony (1083). Przy omawianiu problemu „sakramentów Kościoła”, a szczególnie sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, KKK wyraźnie stwierdza powołanie człowieka do kultu Bożego (1121). A przy zagadnieniu celu sakramentów wymienia wśród nich „oddawanie czci Bogu” (1123).

Problem wymiaru kultycznego sakramentów rozważany był w artykułach bardziej teoretycznych w latach 60. w związku z teologią sakramentów E. Schielebeeckxa i jego teorii kultu uświęcającego: drogi zstępującej od Ojca i wstępującej do Ojca zawsze w Jezusie Chrystusie Pośredniku. Skierowanie do kultu przez sakramenty, zwłaszcza dotyczące inicjacji sakramentalnej, występuje w niektórych podręcznikach. Natomiast brak jest podkreślenia uwielbienia i dziękczynienia w czasie sprawowania sakramentów. Ten wymiar winien być wyraźniej uwzględniony przy omawianiu każdego sakramentu.

2. Dzieło Trójcy Świętej

Jezus Chrystus

Katechizmy okresu neoscholastycznego traktowały sakramenty nie osobowo, ale rzeczowo, przedmiotowo, jako „kanały łaski”, co wyrażało się w cytowanym pytaniu: co daje nam sakrament?

Pod wpływem encykliki *Mediator Dei* Piusa XII, a zwłaszcza *Konstytucji o Liturgii* dostrzeżono rolę Chrystusa jako Arcykapłana, pierwszego szafarza sakramentów. Prawda o Jezusie Chrystusie nie tylko ustanawiającym sakramenty, ale obecnym i działającym w sakramentach znalazła się w większości polskich podręczników wychodzących w latach siedemdziesiątych.

KKK podejmuje powyższą tematykę, ale dokonuje pewnego wzbogacenia, podkreślając wymiar paschalny. Jezus Chrystus dokonał dzieła odkupienia i chwały w swej śmierci i zmartwychwstaniu: z boku Chrystusa zrodził się Kościół sakrament oraz inne sakramenty. Właśnie w całej liturgii Kościół celebrował Paschę (1076).

KKK ujmuje sakramenty nie jako akty dokonujące się wyłącznie tu i teraz, oderwane od historii. Liturgia bowiem wspomina wydarzenia zbawcze Starego Testamentu, nie ujmując ich wyłącznie jako typów i figur, ale jako rzeczywiste działania Boże ustawicz-

nie wzywające człowieka do odpowiedzi (1081). Jako wydarzenia poprzedzające Paschę katechizm wymienia również słowa i czyny Jezusa Chrystusa. One przechodzą do historii, natomiast misterium paschalne trwa w Bożej wieczności i jest stale obecne, obdarzając życiem, pociągając do życia (1085). Według KKK innego typu jest aktualizacja wydarzeń poprzedzających Paschę, a inna dotycząca samej Paschy.

Jak zaznaczyliśmy powyżej, polska katecheza lat siedemdziesiątych eksponowała obecność i działanie Chrystusa Zmartwychwstałego w sakramentach. Natomiast o wiele słabiej występuje w niej związek z misterium paschalnym. Najbardziej jest widoczny przy omawianiu Eucharystii. Sporadycznie w niektórych podręcznikach pojawia się przy omawianiu chrztu, namaszczenia chorych i sakramentu małżeństwa. Toteż wydaje się, że w nowszych redakcjach podręczników i w katechezie winien wyraźniej dojść do głosu wymiar paschalny sakramentów. Z Paschy bowiem rodzą się sakramenty i z jej uobecnienia czerpią swą moc.

Ojciec

Skupienie się na darach sakramentalnych przy pewnym zaniedbaniu wymiaru chwały oddawanej Bogu i dziękczynienia, jak również podkreślanie Jezusa Chrystusa jako Pierwszego Szafarza darów prowadziło do nieuwzględnienia roli Ojca. KKK nadaje części materiału poświęconej Ojcu charakterystyczny tytuł: „Ojciec, źródło i cel liturgii”. Liturgia celebrytuje dzieło zbawienia. A przecież inicjatorem tego dzieła jest Ojciec. On posłał swego Syna i Ducha Uświęciciela dla zbawienia świata i swojej chwały (1066). Oba więc wymiary sakramentów, uświęcający i kultyczny, mają swe źródło w Bogu i Jego odwiecznym planie. Bóg jest źródłem „błogosławieństwa”, o którym szerzej mówiliśmy przy analizie wymiaru kultycznego. Jednocześnie zaznaczyliśmy, że jednym z celów sakramentów jest chwała Boża, odpowiedzenie Mu „błogosławieństwem” i dziękczynieniem ze strony człowieka. KKK wskazuje więc na konieczność uwzględnienia w katechezie o sakramentach roli Ojca, elementu prawie nieistniejącego w polskiej katechezie.

Duch Święty

Dzięki dokumentom soboru katecheza polska odkryła i wprowadziła osobę Chrystusa do treści związanych z sakramentami. Nie dostrzegła jednak pouczeń *Konstytucji o Liturgii* o działaniu Ducha Świętego. Tym uważniej trzeba poszukać światła w KKK.

Nowy dokument przypomina nam przede wszystkim, że dla Kościoła Duch Święty jest darem Ojca i Chrystusa (1082; 1084). Przy czym dar ten aktualizuje się zwłaszcza w liturgii (1082).

W poprzednim punkcie dostrzegliśmy historiozbowcze powiązanie sakramentów. Właśnie Duchowi Świętemu przypisuje KKK przygotowanie na przyjście Chrystusa, a jednocześnie wypełnienie się obietnic i figur w Jezusie Chrystusie (1193–1194). W sprawowanej liturgii Duch Święty „przypomina” misteria Chrystusa sprawiając, że liturgia staje się wspomnieniem uobecniającym (1098). W liturgii słowa sakramentów odsłania sens wydarzeń zbawczych (1100). Sprawia, że słowa przechodzą w życie (1101). Duch Święty aktualizuje misteria Chrystusa, daje udział w życiu Trójcy Świętej oraz zadatek wieczności (1107). On sprawia również, że żyjemy życiem Chrystusa Zmartwychwstałego (1191). Duch usynowienia przebóstwa wiernych i łączy ich ze Zbawicielem (1129). Sakramenty są więc działaniami Ducha Świętego (1116), a łaski sakramentalne stają się dostępne wiernym mocą Ducha Świętego (1084). Oto treści, których brak w polskiej katechezie, lub też pojawiają się raczej sporadycznie. Kończymy materiał teologiczny o Duchu Świętym w życiu sakramentalnym stwierdzeniem katechizmu: Liturgia (a więc sakrament) jest dziełem wspólnym Ducha Świętego i Kościoła (1091).

3. Rola i miejsce Ducha Świętego w liturgii wspólnoty

Ostatnim stwierdzeniem przeszliśmy do nowego tematu, a mianowicie do zagadnienia Kościoła. Charakterystycznym dla KKK jest tytuł materiału odnoszącego się do Ducha Świętego: Duch Święty i Kościół w liturgii. KKK chce bardzo podkreślić charakter pneumatologiczny Kościoła.

Wspólnota Kościoła jest wspólnotą Ducha i dlatego wykracza poza wszystkie ujęcia socjologiczne, horyzontalne (1097). Jest ona owocem Ducha Świętego, kształtującego w liturgii Ciało Chrystusa, sakrament wspólnoty (1108). Liturgia ukazuje bowiem i urzeczywistnia Kościół jako znak jedności Boga z ludźmi przez Jezusa Chrystusa mocą Ducha Świętego (1071). Sakramenty sprawowane przez Kościół i dla Kościoła tworzą Kościół (1118). KKK podkreśla ponadto bardzo ważny moment eklezjologii sakramentów. Owocują one, przynoszą skutki nie tylko jednostkom, ale również całemu Kościołowi jako wspólnocie.

Tworząc z Chrystusem Głową jedną Osobę mistyczną, Kościół działa w sakramentach jako wspólnota kapłańska o strukturze organicznej. Chrzest, bierzmowanie są podstawą kapłaństwa powszechnego, a jednocześnie kapłaństwa służebnego (1119). Natomiast kapłaństwo służebne jest węzłem sakramentalnym, łączącym działanie liturgiczne ze słowami i czynami Apostołów, a przez nich z Chrystusem (1120). Współdziałanie z Duchem Świętym dokonuje się, gdy napotyka On na odpowiedź wiary (1091). Wtedy też Kościół uczestniczy aktywnie w dziele Boga Trójjedynego (1069).

Szczególnym wyrazem aktywnej roli Kościoła są uprawnienia Kościoła w odniesieniu do sprawowania sakramentów. Według katechizmu Kościół prowadzony przez Ducha Świętego stopniowo odkrywał skarb otrzymany od Chrystusa, określał formy sprawowania sakramentów. To właśnie Kościół w ciągu wieków wyróżnił wśród czynności liturgicznych siedem sakramentów (1117).

Powyższe myśli ukazują nam, jak niewystarczająco polska katecheza uwzględnia wymiar eklezjalny sakramentów. Podręczniki typu neoscholastycznego widziały rolę Kościoła wyłącznie w osobie szafarza sakramentów. Podręczniki okresu soborowego dostrzegły charakter kościelnotwórczy Eucharystii. Pomijały go jednak przy innych sakramentach. W nowych podręcznikach w przyszłości, a w praktyce katechetycznej już dziś, trzeba zwrócić uwagę na szersze ukazywanie tak roli Kościoła–komunii w sprawowaniu sakramentów, jak i na owocowanie ich dla dobra Kościoła. Osobowe traktowanie sakramentów musi być poszerzone o wymiar eklezjalny.

4. Sakramenty wiary

Przy analizie następnego wymiaru sakramentów według KKK dostrzegamy przede wszystkim troskę o sprostowanie mentalności przeciwstawiającej sobie słowo i sakramenty, jako zupełnie odrębne działy misji Kościoła. Według katechizmu Chrystus posłał Apostołów na głoszenie nawrócenia dla odpuszczenia grzechów, dla czynienia uczniów ze wszystkich narodów oraz chrztu w imię Trójcy. Tak więc misja sakramentalna jest włączona w misję ewangelizacyjną. Sakrament jest przygotowany przez słowo i wiarę, przyjmującą owo słowo (1122). Same zaś sakramenty jako znaki pouczają, zakładają wiarę, oraz ją żywią, umacniają i wyrażają. Dlatego są sakramentami wiary (1123). Wiara Kościoła poprzedza wiarę jednostki, która jest zaproszona do jej przyjęcia. Liturgia zaś jest elementem konstytutywnym Tradycji Kościoła, zgodnie z hasłem *lex orandi, lex credendi*. Liturgia jest ponadto uprzywilejowanym miejscem katechezy (1074). Jest to katecheza mystagogiczna, wprowadzająca w misterium (1075).

Dostrzegamy więc pewną różnicę w stosunku do katechizmów zwłaszcza neoscholastycznych. Ujmowały one wiarę jako jeden z warunków przyjmowania sakramentów. Późniejsze dostrzegały już pełniejszy związek między sakramentami a życiem wiary. Nie pojawia się jednak w nich powiązanie misji słowa i misji sakramentalnej.

Co prawda nie w temacie „sakramenty wiary”, ale przy innych okazjach pojawia się w omawianym dokumencie zagadnienie liturgii słowa w sprawowaniu sakramentów, jako konkretna forma związku słowa i wiary z sakramentami. Przy omawianiu roli Ducha Świętego zwróciliśmy uwagę na Jego rolę w liturgii słowa. On „przypomina” wydarzenia zbawcze, poprzedzające Paschę. On odsłania sens działań zbawczych w historii (1093–94, 1100). On sprawia, że słowo przechodzi w życie (1101). Słowo Boże i odpowiedź wiary towarzyszą czynnościom; czynności zaś liturgiczne oznaczają to, co wyraża słowo (1153), ale również urzeczywistniają to, co zwiastuje słowo (1155). Zgodnie z *Konstytucją o Liturgii* KKK uznaje liturgię słowa za integralną część sprawowania sakramentów (1157).

O ile związek wiary i sakramentu występuje w polskich podręcznikach, o tyle zagadnienie liturgii słowa w sprawowaniu sakramentów jest w ogromnej mierze zaniedbane. Nawet w katechezie o Eucharystii większość podręczników poprzestaje na suchej informacji o istnieniu liturgii słowa. Tylko nieliczne podręczniki korzystają przy nauce o poszczególnych sakramentach z przewidzianych czytań, odsłaniających istotne elementy sakramentu. Przede wszystkim jednak w większości podręczników nie przewiduje się osobnego przygotowania do uczestnictwa w liturgii słowa, nie kształtuje się wymaganych umiejętności i postaw. Katecheza o sakramentach pozostaje zubożona o istotny, jak mogliśmy zauważyć, element liturgii sakramentu.

5. Znaki i symbole

Ogromną nowością w stosunku do katechizmów klasycznych, zwłaszcza neoscholastycznych, jest poświęcenie osobnego numeru w analizowanym dokumencie znakom i symbolom. Wspomniane katechizmy przekazywały naukę o sakramentach nieomal wyłącznie w kategorii pojęć teologicznych, często pozbawionych związku nawet z Pismem świętym.

KKK nie precyzuje różnicy między znakiem a symbolem. Jedynie wskazuje na ich rolę w zrozumieniu sakramentów i w życiu sakramentalnym. W sprawowaniu liturgii występuje wiele znaków i symboli. Znaki i symbole zakorzenione są w stworzeniu, w kulturze, sprecyzowane zaś w wydarzeniach Starego Testamentu, a w pełni ukazują się w osobie i dziele Chrystusa (1145). Człowiek jako byt cielesny i duchowy poznaje i wyraża rzeczywistość duchową poprzez znaki i symbole materialne. Jako byt społeczny potrzebuje znaków i symboliki dla komunikowania się z innymi przez mowę, gesty, działania. W jeszcze większym stopniu odnosi się ta zasada do komunikowania się między człowiekiem a Bogiem (1146). Bóg bowiem przemawia do człowieka poprzez świat widzialny: światło, moc, wiatr, ogień, wodę, ziemię, drzewo i jego owoce. Mogą one symbolizować wielkość, a zarazem bliskość Boga (1197). Rzeczywistości materialne mogą stać się ponadto wyrazem działania Boga, który uświęca człowieka, a także działanie człowieka, który oddaje cześć Bogu. Obok rzeczywistości materialnej występują znaki i symbole rzeczywistości społecznej: obmycie i namaszczenie, łamanie chleba i dzielenie się kielichem. Mogą one wyrażać obecność uświęcającą ze strony Boga oraz ze strony człowieka wdzięczność wobec Boga (1148). Liturgia Kościoła przejmuje i uświęca elementy stworzenia i kultury ludzkiej, udzielając im godności znaków łaski, nowego stworzenia (1149). KKK wyróżnia ponadto znaki przymierza: obrzezanie, namaszczenie, nałożenie rąk, przede wszystkim jednak znaki Paschy. Znaki te zapowia-

dają sakramenty (1150). Wreszcie dokument wspomina znaki przyjęte przez Jezusa Chrystusa. W nauczaniu Jezusowym znaki stworzenia przybliżają misterium królestwa Bożego, uzdrowienia ukazują dzieło zbawcze, znaki wreszcie potwierdzają słowa. W nauce i działaniu Jezusa Chrystusa ukazuje się nowy sens znaków Starego Testamentu, zwłaszcza Wyjścia-Paschy. On sam jest bowiem podstawą sensu wszystkich znaków (1150). Znaki sakramentalne są znakami uświęcenia przez Ducha Świętego po Pięćdziesiątnicy. Sakramenty oczyszczają i przejmują znaki stworzenia i znaki społeczne, wypełniają typy i figury Starego Testamentu (1152).

Wydaje się, że w tej dziedzinie katechezy o sakramentach wszystko jest jeszcze do opracowania. Miejmy nadzieję, że ukażą się wnikliwe opracowania teoretyczne. Przed nami więc konieczność doksztalcenia się. Skromne próby posługiwania się znakami i symbolami w niektórych podręcznikach mogą być pomocą na drodze naszego własnego poszukiwania. Ustrzec się jednak należy intelektualnego, pojęciowego tłumaczenia znaków i symboli. Trzeba poszukiwać, jak mogą one przemawiać same z siebie.

6. Wymiar dialogiczny sakramentów

Pozostało nam jeszcze jedno zagadnienie, które ujęliśmy pod hasłem „wymiar dialogiczny”, a więc zagadnienie wezwania – odpowiedzi, urzeczywistniające się w sprawowaniu sakramentów, ale obejmujące swym wpływem dalsze życie. KKK nie poświęca temu zagadnieniu osobnego miejsca. Na jakiej więc podstawie wyodrębniamy powyższy punkt? Odnieśmy się do *Konstytucji o Kościele*, późniejszej niż *Konstytucja o Liturgii*. Omawiając kapłaństwo powszechne ojcowie soborowi wymieniają pola i formy jego owocowania. Wierni mają składać samych siebie w ofierze, a także składać ofiary duchowe codziennego życia, głosić moc Boga, ukazywać dar nadziei chrześcijańskiej, dawać świadectwo świętości, zaparcia się siebie i miłości (KK 10). Następny numer stwierdza, że sprawowanie owego kapłaństwa aktualizuje się w sakramentach. To też przy omawianiu poszczególnych sakramentów omawia odpowiedź sakramentalną obejmującą całe życie, a specyficzną dla każdego sakramentu. Do tej myśli nawiązywali ojcowie synodu poświęconego katechezie stwierdzając, że sakramenty nie odrywają od życia, ale ku niemu skierowują.

Mimo braku osobnego punktu odnajdujemy w KKK rozsiane zdania, zdające się podejmować myśl *Konstytucji o Kościele*. Przede wszystkim napotykamy na stwierdzenia charakteru dialogicznego.

Przy omawianiu roli Ducha Świętego w dziele „przypominania” misterium Chrystusa, katechizm poucza, że zwiastowanie słowa Bożego nie wyczerpuje się w nauczaniu, ale wzywa do odpowiedzi jako przyjęcia, zaangażowania się w przymierze (1102). Pamiętając o związku sakramentów z misją słowa, możemy powyższe stwierdzenie odnieść do sakramentów, tym bardziej, że podobne sformułowanie napotykamy przy omawianiu związku słów i czynności w liturgii. W nich dokonuje się dialog: inicjatywy darmowej ze strony Boga oraz odpowiedzi wiary ludu (1153).

Oprócz stwierdzenia wezwania i odpowiedzi odnajdujemy również związek sakramentów z życiem. Misterium Chrystusa jest głoszone i celebrowane w liturgii, aby wierni nim żyli (1068). Liturgia angażuje wiernych do życia nowego we wspólnocie (1071), życia według Ducha (1070). W liturgii Kościół prosi o zesłanie Ducha Świętego na niego i na cały świat, aby błogosławieństwo Boże poprzez zjednoczenie z Chrystusem oraz moc Ducha Świętego przynosiły owoce życia ku wielbieniu „chwały łaski” (1083). Trzecia kategoria łącząca życie chrześcijan z sakramentami obejmuje świadectwo. Dzięki liturgii chrześcijanie mogą świadczyć w świecie o dziele zbawienia (1068). Ponadto liturgia prowadzi do zaangażowania w misję Kościoła, a zwłaszcza w służbę na rzecz jed-

ności (1082). Niejako nawiązując do *Konstytucji o Kościele* katechizm stwierdza, że Kościół dzięki liturgii składa ofiary z własnych darów (1083). W epiklezie Kościół prosi Ojca o zesłanie Ducha, aby uczynił z wiernych żywą ofiarę Bogu przez przetworzenie duchowe na obraz Chrystusa, w trosce o jedność Kościoła i udział w misji świadectwem i posługiwaniem miłości (1109). Słowo liturgia oznacza, według katechizmu, nie tylko kult Boga, ale również głoszenie Dobrej Nowiny i miłość czynną. Chodzi o służbę Bogu i ludziom (1070).

Możemy wreszcie zapytać, czemu autorzy dokumentu nie ujęli powyższej rzeczywistości w osobnym punkcie, podkreślając tym samym jego rangę. Nasuwa się tu pewna analogia z wieloma katechizmami potrydenckimi i neoscholastycznymi, nie zajmującymi się kapłaństwem powszechnym ze względu na ujęcia protestanckie. Również analizowany dokument na pierwsze miejsce wysuwa ortodoksję przekazu wobec pewnych dewiacji w różnych ujęciach katechetycznych. Czasami ujmuje się w nich sakramenty nieomal wyłącznie w ich funkcji symbolu, nadającego sens istotnym momentom życia ludzkiego, na przykład jednocząca rola Eucharystii, i to przede wszystkim w wymiarze horyzontalnym, z pominięciem wymiaru wertykalnego, tj. uświęcenia i kultu. Może właśnie dlatego wymiar dialogiczny sakramentów, a więc wezwanie sakramentalne oraz odpowiedź przyjmującego sakrament, która ma wyrażać się w życiu codziennym, nie znalazł się w osobnym punkcie, choć sama rzeczywistość, jak mogliśmy zauważyć, została niejednokrotnie uwzględniona. W Polsce nie grozi horyzontalizm w podejściu do sakramentów. Dlatego warto zwrócić baczną uwagę na wezwanie i odpowiedź zawarte w sprawowaniu sakramentów i obejmujące całe życie uczestniczącego w liturgii.

Warszawa, w listopadzie 1994

ks. Jan Charytański SI